

Jazyk K'iché a literární památka Popol Wuj

Zita Straková

Úvod

Tato seminární práce vznikla na základě mého stručného seznámení se s literární památkou Popol Wuj a po získání základních poznatků v oblasti současných indiánských jazyků. Původním záměrem mého referátu, který tuto práci předcházela, bylo shrnutí obsahu a historie posvátné knihy Popol Wuj, a dále pak jazykového kontextu této písemnosti. Referát zahrnoval rovněž základní údaje o současné k'ichéštině s cílem představit tento jazyk zájemcům o indiánskou lingvistickou situaci. Realizace referátu pak otevřela základní výzkumný problém této eseje: historie Popol Wuju v rámci evropských dějin je známa velmi dobře a je přístupná i laickému čtenáři, jak se to má ovšem s dějinami písemnosti v rámci komunity, ve které vznikla? Jaký je pohled Májů (zde konkrétně K'ichéů) na svou vlastní kulturu? Je možno něco z této reflexe dohledat na internetu? A může si tyto příspěvky přečíst čtenář, který k'ichésky neumí? Právě tyto výzkumné otázky jsem se snažila zodpovědět svým stručným výzkumem, který tvoří jádro této seminární práce. Vodítkem při výzkumu mi byla spojitost mezi textem posvátné knihy a lingvistickou situací – hledání jsem rozčlenila na základě různých ortografií k'ichéštiny. I když výsledek mého krátkého bádání není příliš povzbuzující, domnívám se, že zodpovězením postulovaných otázek je možné postoupit ve výzkumu indiánské kultury zase o krok dále a dát tak bádání ve zmíněné oblasti nový směr.

Jazyk K'iché - základní charakteristika

K'icheština je májským jazykem – patří do východní větve této rozsáhlé jazykové rodiny, do skupiny k'ichésko-mamských jazyků. Regionální rozšíření jazyka spadá na území dnešní Guatemaly, konkrétně do oblasti centrální Vysočiny. Počet mluvčích je zhruba kolem 1 milionu, což se zdá být na první pohled dostatečně vysoké číslo, nicméně je třeba vzít v úvahu fakt, že tento počet obyvatel tvoří jen 7% celkové populace země. Nadto nemá k'icheština v zemi žádný oficiální status. Tato skutečnost je poměrně překvapivá z více důvodů: jednak je k'icheština druhým nejrozšířenějším jazykem v zemi, za druhé mají jeho mluvčí alespoň jistou podporu v médiích a ve školství (např. rádiové vysílání, projekt bilingvní výuky) a v neposlední řadě je původní podoba jazyka zakotvena v tak významné literární a historické památce jako je kniha Popol Wuj. Vitalitě daného jazyka ovšem nenahrává skutečnost, že monolingvních mluvčích jazyka je minimum, jedná se jen o několik obyvatel z izolovaných vesnic.¹

Co se týče současné podoby jazyka, nepochybná je jeho relativní fonetická bohatost – k pěti samohláskám tak, jak je známe z evropských jazyků, se přidává ještě jedna navíc, a chybějící souhlásky (např. d, g) kompenzují četné varianty souhlásek jiných (k). Ovšem proti svému předchůdci je dnešní k'icheština ochuzena o rozlišení krátkých a dlouhých samohlásek – tento jev ještě umocňoval poetičnost jazyka posvátné knihy Popol Wuj.² Komplexnost literárního jazyka této literární památky můžeme bez obav klást na roveň antických homérovských eposů.³ Je velmi obtížné dohledat konkrétní přirovnání, které by nám přehledně nastínilo rozdíl mezi protok k'ichéštinou a současnou podobou jazyka. Podle závěrů Lylea Cambella lze

¹ <http://www.ethnologue.com>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Quich%C3%A9>, <http://www.indianskejazyky.cz/indianske-jazyky/obecne>

² http://en.wikipedia.org/wiki/K'iche'_language

³ Humberto Ak'abal: Tejedor de palabras – úvod

předpokládat, že mluvčí současné k'ichéštiny bude schopen archaické formě jazyka rozumět: „*Regularized Quiché has undergone very few changes since Proto-Quichean times.*“⁴

Gramatická a syntaktická struktura vychází z obecných předpokladů platných pro májské jazyky, jen s tou zvláštností, že je běžnější slovní pořádek: podmět – sloveso – předmět, i když začínat slovesem je také možné. Aglutinační charakter jazyka se projevuje obvyklým způsobem – vytváří se dlouhá slova s několika kořeny a prefixy či sufixy stanovujícími gramatické kategorie. Ilustrativním příkladem může být samotný název k'iché, kde „k'í“ může znamenat „mnohý“ a „che“ může být „strom“ – „k'iché“ tedy lze dohromady přeložit jako les. Podle Recinose tento název vychází z faktu, že kraj, který K'ichéové obývali, byl zalesněným územím.

---

⁴ Campbell, Lyle: *Quichean Linguistic Prehistory*, University of California Press Berkeley, Los Angeles/London, 1977, str. 38

Popol Wuj - historie

Tato písemná památka pochází z doby rané conquisty. Je důležité zmínit, že spis měl zřejmě svou hieroglyfickou předlohu, která se ovšem nikdy nenašla. Nejedná se však o přímý přepis této hieroglyfické předlohy, nýbrž o písemně zaznamananou orální tradici, jejíž autorství se přepisuje k'ichským kněžím. Ti zaznamenali svou vzpomínku májské tradice v latince zřejmě v letech 1544–55.⁵ Nicméně ani tato reprodukce se nám nezachovala, nalezen byl až přepis a překlad díla dominikánem Francisco de Ximenézem z přelomu 17. a 18. století. Ale po živém zájmu tohoto Andaluzana následuje v historii Popol Wuju další dlouhá odmlka. Posvátnou knihu znovuobjeví až rakouský badatel Karl Scherzer v roce 1854 a svým vídeňským vydáním Ximenézova překladu ji představí Evropě. O ještě větší popularizaci díla se později zasadí Charles Étienne Brasseur de Bourbourg, který dílo přeložil modernějším a srozumitelnějším způsobem. Stejně jako Ximenéz se Brasseur naučil k'ichšsky a dokonce sepsal a publikoval v roce 1862 gramatiku jazyka. Brasseurovy leckdy nepřesné interpretace Popol Wuju se pak dočkaly četných oprav od dalších autorů zajímajících se o kulturu Májů. Je však nepochybné, že to byl právě Brasseur, který dílo zpřístupnil dalšímu čtenému zájmu a bádání.⁶

Z daného nástinu historie posvátné knihy vidíme, že spis byl především v ohnisku zájmu Evropanů a jeho místo je dobře známo v rámci historie evropské, nikoli indiánské. Z publikovaných materiálů o historii díla se nedozvídáme vůbec nic o pozici Popol Wuju uvnitř historie májské či konkrétně k'ichské. Nemůžeme tedy stanovit, zda dílo vůbec nějakou takovou pozici zaujímá – předpokládáme-li, že ano, nemáme o této pozici sebemenší vědeckou reflexi. Výzkumným úkolem této

---

⁵ Girard, Rafael: El Popol-Vuh, Fuente Histórica, Editorial del Ministerio de Educación Pública, Guatemala, 1952

⁶ Slavík, Ivan: Několik slov o mayském písemnictví IN Popol Vuh, Odeon, 1976

seminární práce bude porovnat tuto skutečnost se současnou situací: došlo v této oblasti k nějakému významnému posunu? Máme nějaké zmínky díla a názledy na něj v rámci jeho vlastní kultury? A pokud ano, jsou tyto názledy přístupné evropskému čtenáři?

S otázkou evropské versus indiánské historie souvisí i ortografie jazyka. Právě s euro-americkou historií je spjata starší verze pravopisu pocházející ještě z dob conquisty a rozvoje studia indiánských jazyků v rámci působení evropských církevních řádů v Novém Světě. Tato ortografie byla pevněji svázaná s ortografií španělštiny – podle ní se název posvátné knihy psal Popol Vuh. Jméno Popol Wuj respektuje současnou normu, která je lépe přizpůsobena fonetickému charakteru indiánských jazyků. Konkrétně v případě k'icheštiny byla modernější verze zavedena Guatemalskou Akademií mayských jazyků v 90. letech minulého století.⁷ Rozlišení starší a nové ortografie může být i cenným vodítkem při internetovém hledání – v rámci hypotézy této práce lze předpokládat, že rozdílná ortografie odkazuje k odlišným kontextům reflexe knihy Popol Vuh.

---

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/K'iche'_language

Kontexty názvu Popol Wuj na internetu

Nezákladnějším rozdělením bylo v mém bádání právě rozčlenění vyhledávání podle staré a aktuální ortografie. Nejdříve popíši typ odkazů, které nám poskytuje starší typ pravopisu. Klíčové slovní spojení znělo v prvním případě „popol vuh“. V prvé řadě se objevují odkazy encyklopedické, slovní spojení je ekvivalentem slovníkového hesla. Drtivou většinou převažují anglicky psané stránky, v závěsu za nimi je španělština, sporadicky se objevují jiné evropské jazyky jako němčina, holandština či čeština. Kromě cizojazyčných verzí mezinárodních internetových encyklopedií se v daných jazycích objevují odkazy na nejrůznější vědecké i laické články, které většinou navazují na univerzitní zázemí daného oboru (příznačně se jedná téměř výhradně o univerzity Spojených států). Laické interpretace jsou spíše jen zestručněné odvozeniny z materiálů poskytnutých univerzitními badateli propojené s nevědeckými naukami typu astrologie či ezoterie. Ale i mezi zmíněnými univerzitními stránkami prakticky nenajdeme přímé spojení mezi jazykem díla a jeho soudobými interpretacemi. Až příliš často se vědecké kapacity omezují na práci s překlady Popol Wuju do evropských jazyků, je zde patrné soustředění na obsah díla a jeho interpretaci. Naopak pokud najdeme stránky zohledňující lingvistické aspekty díla, je pravidlem, že vynechávají otázku literární. Koncentrují se na lingvistický popis jazyka užitého v knize, případně na vývoj jazyka do dnešní podoby. Odkazy zabývající se jazykem však převažují spíše u vyhledávání hesla podle moderní ortografie.⁸

Název Popol Vuh zastřešuje rovněž kulturní počiny navazující na literární dílo jen volně. Příkladem může být hudební skupina Popol Vuh, která zřejmě kromě názvu nemá s májskou tradicí příliš společného. Kapela vznikla v Německu a inspirace indiánskou tradicí se omezuje výhradně na instrumentální rovinu jejich hudební

---

⁸ <http://www.google.cz/search?hl=cs&q=popol+vuh&btnG=Vyhledat+Googlem&lr=&aq=f&oq=>

produkce.⁹ Jméno posvátné knihy je nejen v tomto případě spíše konotací zpopularizované ezoterické nauky. Název Popol Vuh také připadl budově archeologického muzea v hlavním městě Guatemaly. Expozice muzea se ovšem nezaměřuje jen na danou literární památku, zahrnuje nejruznější artefakty májské kultury obecně.¹⁰ Zcela výjimečně operuje s názvem turistický průmysl, jen jeden hotel uvedený na internetu si dal slova Popol Vuh do svého názvu.¹¹ Na druhou stranu se dá v tomto případě předpokládat, že líbivost jména je v zemi využita mnohem hojněji, ovšem v rámci internetu tyto případy jen obtížně zmapujeme. Nicméně je i tak překvapující, jak málo se spojení Popol Vuh na internetu objevuje v mimoakademickém kontextu.¹² Pokud bychom předpokládali, že kniha je pro Guatemalu stejně významným kulturním dědictvím jako homérovské eposy pro Řecko, je daná skutečnost minimálně zarážející.¹³

Pokud zadáme do internetového vyhledávače „popol wuj“, neliší se poskytnuté odkazy až tak diametrálně od prvního typu vyhledávání, jak bychom očekávali. Stále zůstává kvantitativní převaha encyklopedických serverů (či knihkupeckých, které jsem v prvním případě ani nezmiňovala) v anglickém jazyce. Nicméně výrazně častěji se objevují k'ichésky psané online verze samotného díla, dostupnost k'ichéské varianty je zcela srovnatelná s dosažitelností španělského textu. Šíření k'ichéské literatury mají na starosti nejen americké univerzity, ale také oficiální portály země: nelze nezmínit portál dvojjazyčné výuky, který zprostředkovává také rozvoj znalosti k'ichéštiny především mezi žáky základních škol. Poskytuje také přidané studijní materiály umožňující četbu posvátné knihy (zjednodušenou verzi aj.).¹⁴

⁹ [http://en.wikipedia.org/wiki/Popol_Vuh_\(German_band\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Popol_Vuh_(German_band))

¹⁰ <http://www.maya-archaeology.org/museums/popolvuh/popolvuh.php>

¹¹ <http://realtravel.com/h-245367-playa-del-carmen-hotel-popol-vuh>

¹² <http://www.google.cz/search?hl=cs&q=popol+vuh&btnG=Vyhledat+Googlem&lr=&aq=f&oq=>

¹³ Autorka práce si samozřejmě uvědomuje problematičnost relevance daného srovnání.

¹⁴ http://74.52.178.178/~ebiquate/index.php?option=com_content&task=view&id=654&Itemid=130

Ovšem ať hledáme na internetu jakkoliv (kromě výše zmíněných dvou transkripcí názvu Popol Wuh najdeme i další: Poopol Wuuj, Poopol Wu), velmi zřídka v daném případě narazíme na k'ichésky psané stránky (nebo spíše Častěji na dvojjazyčné) a nikdy se daná dvě slova neobjevují u sebe. S největší pravděpodobností tedy dané weby obsahují informace v k'ichéštině (nejčastěji se jedná o jazykové konverzační příručky), nikoliv už ale o písemné památce Popol Wuju.¹⁵

Moje bádání bylo jen velmi zběžné a vzhledem k omezení na zkoumání internetového kontextu zřejmě velmi nepřesné. V případě Guatemaly je evidentně příliš nadsazené očekávání, že internet může být pro nás zdrojem relevantních informací o statusu literární památky mezi současnými následníky její dlouhé tradice. Ukazuje se jako nezbytné pro takové bádání volit zcela jiné metody zkoumání – přesnější zprávu o skutečném stavu věci by snad mohl přinést jedinně terénní výzkum. Podle výsledku práce lze usuzovat, že odstup od moderních technologií je v případě guatemalských k'ichéů příliš velký na to, abychom znali pohled nativních obyvatel na jejich vlastní tradici. Lze se jen domnívat, že by situaci výrazně napomohl oficiální status jazyka v zemi – otázkou zůstává, zda by se tím Guatemala přiblížila např. Mexiku, které v tomto směru poskytuje indiánským jazykům mnohem širší oporu, jejíž výsledek je na první pohled patrný.

Pokud bychom ponechali stranou takové spekulace, po provedeném pátrání získává zájemce o problematiku pocit, jakoby památka Popol Wuju žila svou rozsáhlou květnatou historií v Evropě a USA (zde ať už mezi laickými nadšenci či vědeckými kapacitami oboru), zatímco Guatemalu samotnou jakoby daný boom zainteresoovaných ještě čekal. Přitom např. v turistickém ruchu by takovéto oživení

---

¹⁵ <http://www.google.cz/search?hl=cs&q=popol+wuj&btnG=Hledat&lr=>

mohlo přinést jen úspěchy, už proto, že příjíždějící turisté z Evropy a USA budou s danou tradicí bezpochyby dobře obeznámeni.

Summary

The aim of this essay is to investigate the relationship between the K'ichean language and the historical epos of Popol Wuh – the prominent part of the whole K'ichean culture. The first chapter contains a brief summary of the basic language's features including the main points of difference between the ancient and the modern K'iché. The middle chapter introduces the main facts of the generally known history of the book. As the result is almost exclusively the European point of view in this case, the most important aim of this research study was to answer the question whether the native point of view was provided and if it was accessible via internet. Results of this tiny research form the last chapter: concrete variants of use of the entry „popol wuj“ (including all orthographical modifications) are shown and a conclusion has been made: if there exists any native tradition of the Popol Wuj, the internet will not be the right medium to study it properly.

Seznam použité literatury:

Ak'abal, Humberto: *Tejedor de palabras* – úvod

Campbell, Lyle: *Quichean Linguistic Prehistory*, University of California Press
Berkeley, Los Angeles/London, 1977

Girard, Rafael: *El Popol-Vuh, Fuente Histórica*, Editorial del Ministerio de Educación
Pública, Guatemala, 1952

Slavík, Ivan: *Několik slov o mayském písemnictví* IN Popol Vuh, Odeon, 1976